

„Knezoškof“ ali „knez in škof“?

(Spisal Fr. S. Lekše.)

Ker se sedaj pri nas mnogo piše in govori o škofih in „knezoškofih“, podajemo dragim čitateljem razpravico o zloženki „knezoškof“, da vidimo, ali je prava ali ne.

L. 1896. je pisal g. M. Karba v „Slovenču“ (št. 3, str. 5): „S tremi besedami so si za zloženico ‚knezoškof‘ slovenski pisatelji pomagali svojedobno, ko se je še mislilo, da slovenščina ‚nima‘ besedij, zloženih istih po več v jedno ter se je nekako ‚noroglavo‘ zdelo, da bi po vzgledu severnih sosedov naših tudi v naščino spravljali besede-zloženice.“¹⁾ S tem kajpada še ni izpodbita pisava „knez in škof“ temveč je samo povedano, da ima slovenščina zloženke, kar je resnica; nasprotno pa je tudi dokazano, da ima slovenščina nekaj nepravilnih zloženek, pravih barbarizmov, kakor je n. pr. ravno ‚knezoškof‘. Vsaka beseda v jeziku ima svojo zgodovino, zato je pred vsem potrebno vprašati se, kako se je pisala in izgovarjala pred 100, 200 in več leti in v katerem pomenu se je rabila. Oglejmo si s tega stališča na čelu postavljeni besedi.

„Archiv für slavische Philologie“ (XV, l. 1893.) je naznanil in tudi v kratko ocenil dotlej izešle sešitke po prof. M. Pleteršniku urejenega Wolfovega slovarja. Dve kritiki sta o njem, in sicer od dr. V. Oblaka²⁾ in dr. V. Jagića.³⁾ Oba učenjaka obsojata barbarizem

¹⁾ Te besede ne pozna novi Pleteršnikov besednjak, temveč le „zloženko“ str. 927.

²⁾ Glej c. d. str. 594—601, kjer piše na str. 597... „Wir sehen an genug Beispielen, dass sich gerade monströse Bildungen eingebürgert haben, wie z. B. das auf dem Titelblatt dieses Wörterbuches figurierende Wort knezoškof. Oder war ein ‚terminus ad quem‘ massgebend? Wohl nicht...“

³⁾ Glej c. d. str. 605... der Standpunkt des subjektiven Gefallens darf doch nicht ausschlaggebend sein. Dem einen gefällt dieses, dem anderen jenes Wort nicht. Ich könnte z. B. wenn ich die scharfe Zunge eines Kopitar hätte, schon auf dem Mittelblatt drei Ausdrücke beanstünden. „Slovar“ würde ich russisch nennen (das ist es auch in der That) —

„knezoškof“, kakor njiju besede pričajo pod črto. To bi že bilo dovolj, da damo slovo tej nepravilni zloženki, katera je še mlada. Poglejmo si zgodovino, da vidimo, od kod se je izcimila.

Besedi „knez“ in „škof“ nista domači.¹⁾ Prva je še tudi mlada v našem jeziku. Vendar to nas naj ne moti, ker nam gre le za to, da dokažemo, da je pisava „knezoškof“ kriva, nepravilno skovana po nemškem „Fürst-bischof“. Kako so pa slovenili to besedo? V knjigi „Evangelia inu lystuvi“... beremo: „S' perpuſzeniem tiga v' Búgu viſsoku vrejdniga vivuda inu goſpuda Thomasha devetiga Lublanſkiga Shkoffa itd. na fvitloba dani 1612.“ — „Evangelia inu Lystuvi... S' Perpuſzenjom Gnadliviga inu Viſſoku Vredniga Firſhta inu Goſpuda, . Sigismunda Felixa Sedemnajftiga Lublanskiga Shkoffa... Labaci.. Anno 1730.“ — „Evangelia inu branie... Is perpuſzeniam Gnadliviga inu viſſoko uredniga Firſhta inu Goſpuda . Leopolda Josepha, Devetnajstiga . Shkoffa V Lublani... 1764.“ Sv. Janez Krstnik od sv. Križa piše na str. 106.. „tiga Firſhta, inu Cardinala vſý jefiki.“²⁾ Adam Skalar³⁾... is pouella tiga Viſoku-zhaſtitiga Firſta inu Goſpuda Wilhelma skoffa v Priksni... 1633.“ — „Zirkounu leitu... (glej „Porabne misli, Dom in svet“ III, l. 1890., „besednjak“ 248. str.) statt besednik, besedar... Endlich „knezoškof“ würde ich einen groben Barbarismus heissen, den selbst der deutsch-slovenische Theil erst an letzter Stelle citirt und mit † versieht.“ † = neu. Glej str. 565. „Fürstbischof, der, knez in škof, poknežen škof, knezoškof †.“ Križ (†) pomenja, da je beseda nova. Op. pis.

¹⁾ T. j. slov. korenine, sedaj sta že udomačeni. Glej Etymol. Wörtl. Fr. Miklosich str. 155. kunengu: asl. kъnęgъ und, mit dem suffix ju, kъnędzъ, kъnęzъ fürst... kunengu beruht auf einem germanischen Worte. Str. 13: škof iz ahh. biskof.

²⁾ Sacrum Promptuarium... Pars Quarta 1699.

³⁾ Dr. K. Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, I. del, 172.

F... Goriuppa, Faimestra inu Comissaria per Novi Zirkvi nad Zellam Gorifhkiga Firfta inu Shkoffa Consiftoriala Labaci 1770.“ Na str. 277 te knjige piše: „nafhiga gnadliviga Firšta inu Shkoffa“. — „Mi Leopoldus Ernestus iz Bosje miloszti Skof v — Szekovi, Sz. Rimszkega Czeszarsztva Fürst, Grof, ino Goszpod vu Firmian.“¹⁾ — „V' natis tih bukviz fo miloftlivi Firfht Goszpod Goszpod Anton Alojs Wolf, Iblanfki fhkof 17. malega fer-

pana 1830 dovolili...“¹⁾ „Natifnjeni po povelji miloftiviga, prezheftitiga Knesa, Goszpada, Goszpada Antonja Alojsja Ljubljanskiga Shkofa... 1833.“²⁾ „Sadna pridiga, s katero fo miloftivi knes velki Shkof Augustin Gruber... 1824.“³⁾ „Anton Martin Slomšek po milosti božji knez in škof lavantinski l. 1846.“⁴⁾ In: „Sveti Pavel apostol sveta... opisal Dr. Mihael Napotnik, knez in škof Lavantinski. V Mari-boru 1892.“ Sicer se nahaja tudi oblika

Ribnica na Pohorju. (S severne strani.)

„knezoškof“, pa jako redko, kolikor mi je namreč znano. Tako sem našel v P. Danjku: „naj dragovrednešhi, naj blagozhaftitnešhi kne-sofhkofovfki fborifh v Gradzi dné 13. aprila 1825.“ Takisto tudi pri V. Rižnerju in v pa-stirskih listih, ako ni samo škof, kakor na-vadno pri Attemsju. „Jožef Otmar po milosti

božji knezoškof Sekovski leta 1849. Toliko bodi dovolj o pisavi, katera ne govori za

¹⁾ Glej dr. [K. Glaser, Zgodovina slov. slovstva, II. del, 1895, str. 239.

²⁾ Ibid. str. 268.

³⁾ Ibid. str. 270.

⁴⁾ Ker nimam izvirnih pastirskih listov, sem to povzel iz knjige: Ant. Mart. Slomšeka Pastirski listi, zbral in uredil Mihael Lendovšek (l. 1890.), kateri med drugim v predgovoru piše... „Slomšek so v začetku svojih višepastirskih poslanic vselej najprvo

¹⁾ Glej Decretum Episcopale v knjigi, katehizmu pod poglavjem: „Obchinzka Knisicza zpitavanya teh pet stukov... vleti 1764. v — Graczi.

Dankovo obliko. Oglejmo si sedaj jezično stran rečene besede.

Kadar nimamo za kakov pojem besede v domačem jeziku, treba, da si jo izposodimo iz sorodnih slovanskih jezikov ali pa si jo napravimo sami po duhu narodovega jezika. To res ni lahko. Kar vzeti besedo iz ostalih narečij ali pa si jo skovati po nemški besedi od črke do črke, to ne gre. Pri nas se je že mnogo grešilo soseb v sestavah. In

takšna je sestava ali zloženka „knezoškof“ po nemški besedi „Fürstbischof“. Po razmeri sestavljenih delov spada „knezoškof“ v sestavo priredno, „dvandva“ imenovano¹⁾, kjer se dá zloženka razkrojiti v pojedine dele z veznico. Zadnji del ohranja slovniško samostalno obliko, prednjemu pa se dodá *o* ali *e*. Slovanski jeziki imajo malo takih besedij. Zato je že davno prav pisal Levstik²⁾: „Grdo grešimo v sostavah, zlagaje po nemški

Ribnica na Pohorju. (Z vshodne strani.)

navadi ime (hauptwort) z imenom v ime tako, da ostajeta razven vezne črke *o* obe besedi pri starem“, in prav to je pri besedi „knezoškof“, katere Levstik ne omenja, pa druge navaja, katere to pojasnjujejo. N. pr. „parobrod“, „parovoz“, „parosklada“, „slavohram“, „psalmopevec“. Bodi gotov, da vselej dereš jezik, kadarkoli sestavljaš ime z neglagolskim prijazno pozdravili ljubljeno jim ljudstvo, rekoč (recte govoreč) navadno „Anton Martin, po milosti božji lavantinski škof, vse svoje...“

imenom v ime...“ Meni je znana le jedna taka beseda iz staroslovenščine³⁾: „bratsestra = bratosestra“. Pač ne pade nikomur v glavo, da poreče ali zapiše: I. in N. sta bratosestra nm. brat in sestra. V srbščini je nekoliko besedij, katere spadajo v to vrsto. In v teh

¹⁾ Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni. Spisal J. Šuman. Ljubljana, 1881, str. 256.

²⁾ Levstikovi zbrani spisi, IV. zvezek. Ljubljana, 1892, str. 42.

³⁾ Šuman l. c.

zloženkah prva beseda sestavlja svoje značenje s značenjem druge besede. Na primer: „Srbovlaš, dragoljub = Kapuzinerkresse, starmali = Zwerg, zleudno, galobela.“ Nasprotno pa v pravih zloženkah drugi del ali druga beseda ne more biti ob enem tudi zase samostalna ali gramatska oblika, ker zloženka mora imeti svojo samostalno končnico. Zato je pa pogrešna beseda „knezoškof“, ker druga beseda „škof“ je tudi samostalna beseda. Če pa v zloženki druga beseda ohranja samostalno slovniško obliko, tedaj se ne sestavlja značenje prve besede z značenjem druge besede, temveč taka zloženka pomenja ali znači ime nečemu. In ker ravno sestava „knezoškof“ nasprotuje temu jezikovnemu zakonu, zato je nepravilna. Pišimo torej: „knez in škof“ in iz njiju izvedena priloga: „knežji in škofjski“.

Kar nadalje piše „Slovenec“, „da bi pisava „knez in škof“ v pogledu na veznico „in“ iz lahkoumevnih razlogov mogla v pravem obziru postati sčasoma nevarna“, to se mi zdi pač neopravičen strah. Zakaj komur je znana zgodovina, vé, da je sedaj pri mnogih „knez“ le naslov.¹⁾ V lavantski škofiji na primer je prvi dobil ta naslov Ditrih Wolfhauer l. 1318., katerega je Friderik IV. potrdil leta 1457. škofu Teobaldu Sweinpeku, od katerega naprej imajo nepretrgoma vsi škofje ta naslov²⁾ v lavantski vladikovini.³⁾ Pritegnem pa nadaljnjemu izvajanju gospoda pisca (pa ne povsem), ki piše: „Skušnja priča, da naslov (n. pr. knez, grof itd.) in značaj (n. pr. škof, minister, sodnik itd.) oziroma pisanje istih dvoje ne spada na jedno

in tisto mesto; prvi se navadno stavlja pred ime, a drugi se imenu zapostavlja.“ To kažejo res vzgledi, katere sem navel, ali zopet „skušnja priča“, da ni zmerom tako. Zatorej nekoliko primerov: „... častitemu Ditrihu lavantskemu škofu, knezu in tajniku našemu ...“¹⁾ „Častiti Tibold, škof lavantski, naš knez in ...“²⁾

„Resnica — a ne popolna — je tudi v našem slučaju, da „naslov“ ne spada toliko k osebi, kolikor k značaju, t. j. ko je oseba postala „škof“, vsled tega in le vsled tega je ista oseba ob enem ponekod tudi „knez“, t. j. oseba je odlikovana zavoľjo tega, ker je „škof“, t. j. postala je poknežen škof ali „knezoškof“, a tega pomena ne razodevajo tri besede „knez in škof“. Po mojih mislih ni vsemu temu tako. Zakaj ne bi „tri besede knez in škof“ razodevale rečenega pomena? Naslov res ne spada toliko k osebi kolikor k značaju, toda k značaju ravno te in te škofije, torej ne toliko k osebi, tudi ne toliko k značaju, kolikor k škofiji kot taki. Zato pa pri nas, ker nimamo sedaj nikjer „pokneženih škofij“, „gefürstete Bistümer“, ampak „Fürst-Bistümer“, tudi nimamo „pokneženih škofov“ temveč le „kneze in škofo“. Sedaj tudi ni misliti na nobeno osebno odlikovanje, ker cela reč ne spada toliko „ad personam“ kolikor „ad rem“. Naslov naš „knez in škof“ je obširnejši od latinskega in nemškega, vendar pa nima tu nobene sumnje in nejasnosti, kadar se pristavi ime pripadajoče škofije. Ako bi razvili vso zgodovino in vse predprave, katere so imeli naši knezi in škofje raznih naših škofij, razjasnila in razbistrila bi se še bolj cela stvar.

¹⁾ Fürstbischof Titel eines Bischofs, der als Fürst des deutschen Reiches in die Reichsstandschaft aufgenommen wurde und in seinem Bisthum die Hochheitsrechte übte ... str. 39. Pierers Konversations-Lexikon VI., 1890.

²⁾ Glej: Reihe der Bischöfe von Lavant von Karlman Tangl ... Klagenfurt MDCCCXLI., str. 100 in 166 ... „1457. bestätigte Kaiser Friedrich IV. die Freiheiten und Privilegien der Lavanter Kirche, wie auch den Fürstentitel der dortigen Bischöfe.“

³⁾ Glej: Personalstand des Bisthumes Lavant, str. 23.

¹⁾ Glej: K. Tangl l. c. „Nos Fridericus Dei gratia Romanorum rex ... dinoscitur Venerabili Dyetrico Lavensi Episcopo, Principi et Secretario nostro ...“

²⁾ Ib. p. 166. L. 1457 ... „Wir Fridrich — bekennen für Vns und unsere, daz vor Vns khomen der Erwirdig Tybold Bischofe ze Lavent, unser Fürst und lieber andächtiger — — hat Briefe vorbracht von weilent kunig Friedrieche, auch Herzogen von Oesterreich, darin sein Vordern als Fürsten benenet — — — kräftigen etc. alle Frayheiten und recht.“